

وظایف حوزه های علمیه خواهران در تربیت خانواده متعالی

صدیقه بهنامی، آسیه رجبی

چکیده

مهم ترین نهاد هر جامعه، خانواده است که پایه های جامعه سالم را تشکیل می دهد. پرورش خانواده متعالی، از مسئولیت های مهم حوزه های علمیه خواهران است. که با بهره گیری از منابع اصیل اجتهاد، اقامه دین را در سه بُعد فردی، اجتماعی و حاکمیتی، وظیفه خود می داند. هرگاه در پرتو تربیت معنوی، رابطه انسان نسبت به معبود خود، در مسیر درست قرار گرفت و زندگی او رنگ و بوی الهی پیدا کرد، تربیت واقعی صورت می گیرد و انسان گام های بلندی برداشته است. هدف از این تحقیق این است که با تکیه بر آیات و روایات و اندیشه امام خامنه ای (مدظله العالی) مجموعه ای از مهم ترین و برترین راهبردهای تحقق تربیت معنوی را تبیین کنند که با توجه به شرایط فعلی جامعه، ضرورت این امر دوچندان می شود. هدف از تربیت خانواده متعالی این است که میان اعضای آن حقوق متقابل رعایت شود و تعامل آن ها بر اساس صمیمیت و اخلاص و روابطی هدف دار باشد تا منجر به تربیت انسان هایی شایسته و مؤثر در ساخته شدن جامعه ایده آل اسلامی گردد. بدیهی است که هرگونه اختلال در وظایف هر کدام از والدین، منجر به ضایع شدن حقوق فرزندان و همسر می گردد. کوشش بشر از گذشته تا زمان حال این بوده که نظام خانواده را به عنوان نظامی مستحکم، حفظ و معرفی نمایند و عوامل آسیب زا را از خانواده دور کنند. بنابراین شاخص مهم در خانواده متعالی همراهی و همدلی و هم اندیشی است. در قرآن کریم نیز خداوند برای انسان ها، همسرانی از جنس خودشان آفریده تا در کنار آن ها به آرامش برسند.

کلید واژه ها: تربیت، حوزه علمیه خواهران، خانواده، متعالی، وظیفه

خانواده، مهم ترین و اصلی ترین نهاد هر جامعه است؛ بنیانی محکم که پایه های جامعه سالم را تشکیل می دهد. خانواده ای متعالی است که تمام پیوندهای آن به درستی شکل گرفته و خشت خشت آن با آرامش بنا شده است. تربیت فرزند و رشد او بسیار مورد توجه اسلام است و وجود نهاد مقدس خانواده و رشد یافتن فرزند در سایه ی مهر و عاطفه پدر و مادر از اهمیت بالایی برخوردار است، علاوه بر این، وجود روش های مختلف تربیتی موجب سردرگمی والدین برای انتخاب بهترین شیوه ی تربیتی شده است ولی باید توجه داشت که تربیتی مورد تأیید اسلام است که خدا محور و یاریگر انسان برای رسیدن به سعادت و کامیابی باشد. قرآن کریم و روایات معصومین (علیه السلام)، بر تربیت انسانها بر پایه ی معنویت تأکید دارند. تربیت یکی از مسئولیت های مهم حوزه های علمیه خواهران است که بر مبنای تعالیم قرآن کریم و مکتب اهل بیت (علیهم السلام) شکل گرفته است. حوزه های علمیه با بهره گیری از منابع اصیل اجتهاد، اقامه دین را در ابعاد فردی، اجتماعی و حاکمیتی، وظیفه خود می داند.

هدف از تشکیل خانواده

خداوند متعال می فرماید: «ما انسان را نیافریدیم مگر برای اینکه به مقام عبودیت برسد؛ و ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (سوره مبارکه ذاریات / آیه ۵۶) معنایش این است که هدف از تمام نعمت ها و اموری که برای انسان قرار دادیم، رسیدن او به مقام عبودیت است. لذا هدف از انتخاب همسر و تشکیل خانواده نیز عبودیت و بندگی خداوند است، و مثلاً هدفش راحت طلبی و لذت طلبی نیست. هدف از کار کردن و پول درآوردن نیز عبودیت است. هدف از بچه دار شدن و تربیت فرزند، و هدف از کسب و حفظ عزت اجتماعی هم عبودیت است. همه این کارها نیز اجزایی دارند که آنها هم برای عبودیت است. مثلاً اگر مردی به خانم خودش محبت می کند، باید برای این باشد که این عبودیت تحقق پیدا کند. وقتی همه امور زندگی خود را اجزاء بندگی و عبودیت خدا بدانیم، آن وقت می فهمیم که «هیچ چیزی مثل خانواده، بندگی انسان را رونق نمی بخشد». اگر شما

هدف خانواده را بندگی در نظر بگیرید، آن طوری که در خانواده با اخلاق خوب خودتان، بنده خوب خدا می شوید در خیابان با خوش اخلاقی و مهربانی کردن به دیگران، بنده خوب خدا نمی شوید. گفته اند: «عبادت به جز خدمت خلق نیست» ولی باید گفت: «عبادت به جز خدمت به خانواده نیست» بعضی ها به غریبه ها خدمت می کنند و لبخند می زنند ولی با پدر و مادر و همسرشان این طور خوب برخورد نمی کنند، چون اینها برایشان تکراری شده اند! کسی که به نزدیکان خودش محبت نمی کند طبیعتاً محبتش به دیگران، دروغی و فریبکارانه خواهد بود. (سخنرانی علیرضا پناهیان با موضوع خانواده خوب) هدف از تشکیل و تداوم خانواده، به تناسب زن و مردی که آن را تشکیل می دهند، متفاوت است که برخی از اهداف آن را به طور اجمال می توان تحقق جامعه سالم، تداوم نسل، تامین نیازهای اساسی، تربیت اجتماعی نسل، حراست ایمان، جمال اجتماعی، رشد و بالندگی دانست. (محمودیان، ۱۳۸۷، ص ۹۶-۸۴) در منطق قرآن کریم، هدف از تشکیل خانواده، آرامش انسان و دوستی و مهربانی است. (سوره مبارکه روم/ آیه ۲۱) مقصود از تربیت خانواده متعالی به طور خاص این است که باید زمینه ای برای رشد فکری و روحی و اخلاقی زوجین فراهم شود و هردو آگاهانه و مسئولانه، فرزندان را برمدار تربیت الهی و خوی انسانی، آموزش و پرورش دهند تا به تولد ثانویه، یعنی «تولد اخلاق انسانی» برسند. (خانواده کارآمد و متعالی، مهری سویزی، کتاب نیستان، تهران ۱۳۸۷، ص ۲۳) خانواده متعالی بر اساس ضوابط معقول و مشروع تشکیل می گردد و روابط میان اعضای آن منطبق با استانداردهای اسلامی است و در آن حقوق متقابل افراد رعایت می شود، در چنین خانواده ای باید تعامل براساس صمیمیت و اخلاص و روابطی هدف دار باشد تا در نهایت منجر به تربیت انسان هایی شایسته و مؤثر در ساخته شدن جامعه ایده آل اسلامی گردد. (سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن، محمد کاویانی، انتشارات حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۹۱ش، ص ۳۵)

۱_ مفهوم شناسی

۱-۱ خانواده

«خانواده» در لغت به معنای خاندان، دودمان، اهل خانه، زن و فرزند به کار رفته است. خانواده در اصطلاح، سازنده ترین واحد اجتماع محسوب می شود و ثبات جامعه در گرو سلامت خانواده است؛ به طوری که می توان گفت اولین شرط داشتن جامعه ای سالم و پویا، سلامت و پایداری خانواده است. دین مبین اسلام همواره بر اهمیت تشکیل خانواده تاکید داشته است. (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۶، ص ۹۴۳۸) خانواده از نظر بسیاری از مردم، به منزله یک واحد اجتماعی کوچک است که شامل یک زوج متاهل و فرزندان شان است که در خانه ای در کنار یکدیگر زندگی می کنند. پس عناصر اصلی تشکیل خانواده را از نظر عموم میتوان زن و مردی دانست که مطابق آداب و رسوم اجتماعی خویش زندگی را در کنار همدیگر آغاز می کنند و فرزندانی به جمع آنها افزوده می گردد. (حسین محمودیان، ۱۳۸۷، ص ۷۷) اما برخلاف نظر عموم مردم که فرزندان را جزء ضروری خانواده می دانند. از دیدگاه قرآن کریم، خانواده هایی وجود دارد که خداوند هیچ فرزندی به آنها عطا نمی کند: «لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَآثًا وَ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَ إِنَآثًا وَ يَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ» فرمانروایی [مطلق] آسمان ها و زمین، از آن خداست هرچه بخواهد می آفریند، به هر کس بخواهد فرزند دختر و به هر کس بخواهد فرزند پسر می دهد. یا آنها را پسر [ان] و دختر [انی] توام با یکدیگر می گرداند، و هر که را بخواهد عقیم می سازد. اوست دانای توانا. (سوره مبارکه شوری، آیه ۴۹ و ۵۰)

۱-۲- تربیت

«تربیت» مصدر باب تفعیل از ماده «رَبَّی، یَرْبُو» به معنی رشد است و تربیت یعنی رشد دادن و معنای اصطلاحی تربیت، عبارت است از «رشد دادن یا فراهم کردن زمینه رشد و شکوفایی استعدادها و به فعلیت رساندن قوای نهفته یک موجود» (مقام معظم رهبری مدظله العالی، ۱۳۸۵، ص ۶) واژه ی «تربیت» به معنای پرورش دادن استعداد های انسان است، یعنی فراهم کردن زمینه ی رشد استعداد های آدمی. این واژه از ریشه ی (رَبَّو) به معنای زادت، فزونی و رشد و برآمدن مشتق شده است. (مصطفی دلشاد تهرانی ۱۳۹۵، ۸۰) و در لغت به معنای رشد، افزایش یافتن و اصلاح چیزی آمده است. (محمد بن مکرم، ابن منظور، لسان العرب، دارالفکر للطباعة والنشر و التوزیع، بیروت، بی تا، ص ۱۳) راغب اصفهانی «تربیت» را تغییر تدریجی امری می داند، به گونه ای

که آن چیز به حد تمام می رسد. (حسین بن محمد، راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ذوی القربی، قم، بی تا، ذیل واژه ربو) و معنای مصدری (رب) را معادل تربیت و مفهوم آن را پروراندن پی در پی چیزی تا رسیدن به حد نهایت و دانسته و در تعریف اصطلاحی تربیت، به معنای تبدیل نمودن قوه ها به فعلیت و شکوفا کردن استعداد ها دانسته است. (رشید پور، مجید، انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۸۴، ۸-۱۲) شهید مطهری نیز در این باره فرمودند: تربیت باید تابع و پیرو فطرت باشد. (شهید مرتضی مطهری ۱۳۶۷، ۵۶) همچنین ایشان در کتاب تعلیم و تربیت در اسلام می نویسند: «تربیت» عبارت است از پرورش دادن، یعنی به فعلیت درآوردن استعداد های درونی یک شیء. (شهید مطهری ۱۳۶۲، ۳۷) واژه مُتَعَالی در لغت به معنای والا، عالی، بلند پایه، مرتبه ای است که بر هر بلند مرتبه ای تسلط دارد، یکی از نام های خدای تعالی است. (تاج العروس ج ۱۰ ص ۲۵۳) راغب اصفهانی می گوید: متعالی در لغت به معنای برتر و بالاتر است. (راغب اصفهانی، حسین، المفردات فی غریب القرآن، ص ۵۸۳) **متعالی در اصطلاح** به معنای رفیع المقام است. (قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۵، ص ۳۹) شیخ طبرسی فرموده: متعالی و عالی هردو یکی هستند. (طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر مجمع البیان، ج ۶، ص ۱۶) قرآن کریم می فرماید: «عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ» او دانای نهان و آشکار و بزرگ و متعالی است. (سوره مبارکه رعد، آیه ۹)

۳_ بیان مسئله

خانواده نهادی مقدس و بی بدیل است که حیات و سعادت جامعه بشری وابسته به آن است. خانواده در فرهنگ اسلامی و در هر جامعه ای از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و محل رشد و تربیت انسان هاست. هم فرزندان و هم والدین در خانواده تربیت می شوند. همچنین سلامت روانی و جسمانی افراد جامعه، زمانی تأمین می شود که خانواده هایی متعالی، متعادل، سالم، صالح و بالنده داشته باشیم. اکثر مردم جهان، زندگی خانوادگی را به شکل های گوناگون تجربه کرده اند و رویدادهای خانوادگی را مهم ترین و ارزشمند ترین جنبه زندگی خود معرفی می کنند. اکثر ما در خانواده به دنیا می آییم و بیش ترین سال های کودکی و نوجوانی خود را، چه به

تنش سالم و خاطرش آسوده باشد نسبت به قوت (خرجی) روز خود، مثل این است که تمام [خوبی‌های] دنیا برای او جمع شده است.» (من لایحضره الفقیه، شیخ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۴، ص ۴۱۹)

۹-۳- اصل حیا

رعایت «حیا» اصل دیگری است که استحکام بنای خانواده را تضمین می‌کند. حیا و پاکی و سنگینی زبان - نه سنگینی دل - از ایمان است. (الکافی، ج ۲، ص ۱۰۶) همواره باید مراقب بود که هیچ گاه پرده ی حیا در هیچ یک از مراحل زندگی دریده نشود. حیا، حافظ محبت های ماست؛ حیا، کانون زیبایی های زندگیست و عیوب ما را می پوشاند و گاه برطرف می کند. در روایت داریم: چهار چیز است که در هر کس باشد حتی اگر سر تا پا هم گناه باشد، خداوند آنها را به حسنات دگرگونش می کند: راستی، حیا، خوش اخلاقی و سپاسگزاری. (الکافی، ج ۲، ص ۱۰۷) اگر از همان آغاز زندگی، زن و مرد نسبت به یکدیگر حیا داشته باشند، خیلی از توقعات خویش را به زبان نمی آورند؛ دلخوری هایشان را به هر طریقی بروز نمی دهند و هنگام خشم، هر رفتار ناشایستی را مرتکب نمی شوند. مثلاً اگر شخصی از همسرش درخواستی دارد اما حیا مانع شده است که آن را بیان کند؛ چون قاعدتاً اگر خواسته ی خود را بر زبان بیاورد و همسرش آن را اجابت نکند، رنجیده می شود و اگر خواسته اش اجابت شود، آدم پرتوقعی در نزد همسرش جلوه می کند. می بینیم که حیا زندگی فرد را از این دو امر ناخوشایند محافظت کرده است. در روایت آمده است: حیا کلید همه ی خوبی هاست. (بهشت اخلاق، ج ۲، ص ۶۳۷) با کمک حیا؛ حریم ها و در نتیجه قوام زندگی مان حفظ می شود. اگر توصیه می شویم که در خطاب به یکدیگر تعبیر ناشایست بکار نبریم؛ با یکدیگر محترمانه رفتار کنیم؛ هر خواسته و هر توقعی را از همسر خود نداشته باشیم، همه و همه به خاطر از دست ندادن گوهر حیا از صندوقچه ی زندگی است. (آیت الله مظاهری، ص ۱۰۳)

۱۰- نتیجه

از آن جایی که تربیت انسان و ایجاد تغییر و تحول در او، تاثیر بسزایی در شخصیت وی دارد، شیوه ی تربیتی بسیار اهمیت دارد. در مکتب انسان ساز اسلام، تشکیل خانواده و تربیت صحیح فرزند، نردبان صعود به سوی سعادت شمرده می شود. در این میان تربیت معنوی که تربیتی خدا محور و در برگیرنده تربیت دینی، اخلاقی و عرفانی است، موجب رشد و شکوفایی انسان می شود. با توجه به اهمیت بحث تربیت خانواده متعالی، بسیاری از آیات قرآن، روایات معصومین (علیهم السلام) و بیانات مقام معظم رهبری به این مسئله توجه دارند. از جمله شاخصه های تربیت معنوی انسان ها به ویژه از سنین پایین، انس و تلاوت قرآن، حضور در مساجد، انفاق و سخاوت مندی، دعا، نماز، آشنایی با احکام شریعت می باشد که عوامل مؤثری برای تربیت انسان ها بر محور معنویت می باشند و موجب دستیابی انسان به رشد و کمال می شوند. بنابراین دستاورد این تحقیق این است که بهترین زمان جهت اثرگذاری بر انسان از همان سنین خردسالی است که دل هایشان پاک و مستعد کاشت بذر معنویت است پس تربیت اثرگذار، تربیتی است که بذر صحیح را تا قبل از آفت زدن به زمین بکارند. پیشنهادی که در این زمینه وجود دارد این است که پایگاه های مساجد حقیقتاً فعال شده و مامن امنی برای فرزندان این مرز و بوم را فراهم آورد و از طرف دیگر در نهاد مهم آموزش و پرورش، بازبینی شود و بعد پرورش هم به صورت گسترده و اساسی با نیروهای کارآمد فعال گردد. و از سوی دیگر، والدین به بعد روحی و معنویت فرزندشان مثل بعد جسمانی اهمیت قائل شوند و زمینه آموزش و آشنایی آنان با تلاوت و فهم و حفظ قرآن، دعا، نماز، آشنایی با احکام شریعت و سخاوت مندی را فراهم آورند، و حضور آنان در مساجد را از بدو تولد برنامه ریزی نمایند. به امید شکل گیری دولت کریمه ان شاءالله.

منابع و مآخذ

• قرآن کریم

• نهج البلاغه

الف) كتاب ها

۱_ ابن بابويه، محمد بن علی مشهور به شیخ صدوق (۱۴۲۹ ق، ۱۳۸۷ ش) *من لا یحضره الفقیه*، انتشارات

مؤسسه النشر الاسلامی قم

۲_ ابن بابويه، محمد بن علی مشهور به شیخ صدوق، *عیون اخبار الرضا (علیه السلام)*، مؤسسه الأعلمی

للمطبوعات، ۱۴۰۴ ق

۳_ ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، دارالفکر للطباعة والنشر و التوزیع، بیروت، بی تا

۴_ انصاریان، ۱۳۷۸: با تلخیص

۵_ بانکی پور فرد، امیرحسین، *اصول تعالی خانواده*، ناشر: حدیث راه عشق، شهریور ۱۳۹۵

۶_ بهره مند، طاهره، *سیره اخلاقی امام رضا (علیه السلام)* ، ۲۰ آبان ۱۳۸۷

۷_ دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، *لغت نامه*، تهران: دانشگاه تهران

۸_ دلشاد تهرانی، مصطفی، *اصول تربیت در نهج البلاغه*، چاپ هفتم، ۱۳۹۴ ، ناشر: دریا

۹_ دانشیار، احمد، *روانشناسی* دانشگاه تهران، آذر ۱۳۸۹ - شماره ۳۷۴

۱۰_ راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *مفردات الفاظ القرآن*، بیروت، دارالقلم، بی تا، اول

۱۱_ رشید پور، مجید، *چگونه باید تربیت کرد؟* (۱۳۸۷) انتشارات انجمن اولیا و مربیان

۱۲_ سویزی، مهری (۱۳۸۷)، *خانواده کارآمد و متعالی*، کتاب نیستان، تهران

۱۳_ شریف رضی، محمد بن حسین (۱۳۷۹ ه ش) *نهج البلاغه* ، مترجم: محمد دشتی، قم

۱۴_ حسینی، سید خلیل، *بهشت/خلاق*، نویسنده: مهدی نیلی پور، چاپ یکم ۱۳۹۰ هـ ش، قم

۱۵_ فرمehنی فراهانی، محسن، *تعلیم و تربیت آهسته*، انتشارات آییز چاپ یکم، ۱۴۰۲

۱۶_ قائمی، علی، *نقش مادر در تربیت* (۱۳۸۷)، انتشارات امیری

۱۷_ قرشی بنایی، سید علی اکبر، *قاموس قرآن*، نشر اسلامیة

۱۸_ کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، *الكافی*، دار الکتب الإسلامية، تهران، چاپ چهارم ۱۴۰۷ ق

۱۹_ کاویانی، محمد، *سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن*، انتشارات حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۹۱ ش

۲۰_ کمالی دزفولی، سید علی، *قرآن و مقام زن* (۱۳۸۸) ناشر: اسوه، چاپ هفتم، قم

۲۱_ مجلسی، محمد باقر، *بحار الانوار*

۲۲_ محمودیان، حسین، *دانش خانواده*، چاپ هشتم، انتشارات سمت ۱۳۸۳

۲۳_ مطهری، مرتضی (۱۳۸۹) *تعلیم و تربیت در اسلام*. انتشارات صدرا

۲۴_ طبرسی، فضل بن حسن، *تفسیر مجمع البیان*،

۲۵_ زرکلی، خیر الدین، *الاعلام، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال*، دار العلم للملایین، بیروت، چاپ

پانزدهم، ۲۰۰۲

ب) مجموعه سخنرانی ها

۱_ سخنرانی علیرضا پناهیان با موضوع خانواده خوب، تهران - بقیه شیخ عبدالله طرشتی - هیئت محبان

الرضا(علیه السلام) دهه سوم ماه محرم - سال ۱۳۹۲

- ۲_بیانات آیت الله دری نجف آبادی، نماینده ولی فقیه در استان مرکزی / ۶/۲۹ / ۱۴۰۱
- ۳_بیانات آیت الله حسین مظاهری، باموضوع عفت وحیا، ۱۳ مرداد ۱۳۹۳
- ۴_سخنرانی آیت الله خامنه ای درحوزه های علمیه خواهران قم، ۲۷ مهر ۱۳۸۹
- ۵_سخنرانی رهبرمعظم انقلاب (مدظله العالی) درجمع طلاب حوزه علمیه خواهران قم، ۱۳۷۴/۹/۱۶
- ۶_بیانات مقام معظم رهبری، باموضوع واحدها ومراكز حوزوی ۲۵ دی ۱۳۹۴
- ۷_سخنرانی مقام معظم رهبری مدظله العالی، باموضوع تربیت، ۱۳۸۵
- ۸_سخنرانی مقام معظم رهبری در دیداربا فضلا و نخبگان حوزه علمیه قم ۱۴ آذر ۱۳۷۴
- ۹_بیانات رهبرمعظم انقلاب در دیدار روحانیون استان سمنان ۱۳۸۵/۸/۱۷
- ۱۰_سخنرانی مقام معظم رهبری (حفظه الله) در جمع فضلا و طلاب حوزهی علمیه مشهد، ۱۳۶۴/۶/۱۱
- ۱۱_بیانات رهبرمعظم انقلاب در دیداربا اساتید، فضلا، طلاب و مبلغان دین / ۲۱ تیر ۱۴۰۲
- ۱۲_مظاهری، حسین، سخنان کوتاه و اخلاقی ۲۱ اردیبهشت ۱۳۹۹، اصفهان

(ج) مقالات

- ۱_داوری چلقایی، احد، *مصادیق خانواده متعالی در سبک زندگی اسلامی از منظر قرآن کریم*، هفتمین همایش بین المللی پژوهش های قرآنی (۱۳۹۲)
- ۲_نقش زن و خانواده در توسعه انسانی، مجموعه مقالات کنفرانس نقش زن و خانواده در توسعه انسانی، دفتر امور زنان نهاد ریاست جمهوری، (۱۳۷۵)